

– **wzajemne oddziaływanie.** 1. Wpływ eschatologii chrześcijańskiej na działania prześladowcze władzy rzymskiej, 2. Wpływ prześladowań na eschatologiczne poglądy chrześcijan.

Ks. Marcin Wysocki
Katedra Patrologii Greckiej KUL

Ks. Marian S t r a n k o w s k i, *Przepowiadanie słowa Bożego według „Enarrationes in Psalmos” św. Augustyna*. Promotor: ks. dr hab. Jerzy Pałucki, prof. KUL. Recenzenci: prof. dr hab. Jerzy Andrzej Wojtczak-Szyszkowski (Uniwersytet Warszawski), ks. prof. dr hab. Franciszek Drączkowski (KUL).

Głoszenie słowa Bożego stanowi podstawowe zadanie Kościoła. Jest ono wypełnianiem misji zleconej przez Chrystusa apostołom: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody” (Mt 28,19). Posłannictwo zlecone apostołom wykonywali i wykonują ich następcy – biskupi oraz ich współpracownicy – prezbiterzy. Wśród niezliczonej liczby mówców i głosicieli można dostrzec tych, którzy dzięki swemu charyzmatowi i współpracy z łaską Bożą na trwałe wpisali się w historię kaznodziejstwa. Do ich grona bez wątpienia należy zaliczyć św. Augustyna, biskupa i Doktora Kościoła (354-430).

Papież Benedykt XVI charakteryzując bogatą spuściznę pisarską św. Augustyna, podkreślił jego zasługi na polu kaznodziejskim. Mówił: „W tej twórczości, przeznaczonych dla szerszej publiczności, szczególne znaczenie mają bardzo liczne homilie, często wygłaszane spontanicznie, spisywane przez tachygrafów w czasie kazania i natychmiast udostępniane. Pośród nich wyróżniają się piękne «Enarrationes in Psalmos» [...] Właśnie praktyka publikowania tysięcy homilii Augustyna – często bez kontroli autora – tłumaczy ich rozpowszechnienie i późniejsze rozproszenie, a także ich żywotność. Ze względu bowiem na sławę ich autora kazania biskupa Hippony stawały się od razu tekstami bardzo poszukiwanymi i służyły również innym biskupom i kapłanom jako wzorce, dostosowywane do coraz to nowych kontekstów”¹.

Powyższe słowa Benedykta XVI podkreślają rangę nauczania św. Augustyna i jego ciągłą aktualność. Stąd wydawało się zasadne autorowi rozprawy podjęcie badań nad zagadnieniem przepowiadania słowa Bożego w świetle kazań biskupa Hippony. Jak zauważa papież, przepowiadanie św. Augustyna zawarte w *Enarrationes in Psalmos*

¹ B e n e d y k t XVI, *Św. Augustyn (IV)*. Katecheza wygłoszona podczas audiencji generalnej 20 lutego 2008 r., „L’Osservatore Romano”, wyd. pol., 29(2008), nr 4(302), s. 41.

mos ma nie tylko wymiar historyczny, lecz stanowi również wzór dla kolejnych pokoleń tych, którzy pełnią w Kościele misję przepowiadania słowa Bożego.

Ukazanie tego problemu wydawało się jeszcze bardziej zasadne w perspektywie zwołania przez papieża Benedykta XVI na październik 2008 r. synodu powszechnego poświęconego zagadnieniu: „Słowo Boże w życiu i misji Kościoła”.

Niezwykle bogata twórczość biskupa Hippony zachowała się prawie w całości. W ciągu wieków była przedmiotem wielu badań naukowych i opracowań. Prezentując stan badań we wstępie dysertacji, zostały zasygnalizowane te pozycje, które w sposób pośredni lub bezpośredni związane są z omawianą problematyką. Innymi słowy – prezentacja stanu badań objęła publikacje, których materiał badawczy stanowią dzieła św. Augustyna o charakterze egegetycznym, kaznodziejskim oraz moralno-pastoralnym.

Przygotowując się do podjęcia pracy, po przeprowadzeniu stanu badań zauważono wyraźną lukę opracowania tego tematu na podstawie *Enarrationes in Psalmos*. Najczęściej w tej kwestii odwoływano się do dzieła *De doctrina christiana*. O ile w IV księdze tego dzieła św. Augustyn podejmuje i wykłada teorię wymowy kościelnej, o tyle objaśniając Psalmy, czyni to od strony praktycznej. Czyni to zarówno przy okazji interpretacji tekstów biblijnych, które bezpośrednio dotyczą tego zagadnienia, jak też wypowiada własne poglądy na temat przepowiadania słowa Bożego. Ponadto niniejsza praca ma szerszy zakres, ponieważ podejmuje zagadnienie przepowiadania nie tylko od strony jego podmiotu, czyli osoby głoszącego, lecz również ma na uwadze jego przedmiot.

Bazę źródłową dla niniejszej dysertacji stanowi dzieło *Enarrationes in Psalmos* św. Augustyna wydane w serii CCL 38-40. Korzystano również pomocniczo z wydanego obecnie (jeszcze nie w komplecie) najnowszego krytycznego wydania tego dzieła w serii CSEL. Uznano, że materiał źródłowy jest wystarczający, aby ukazać w sposób integralny poglądy Doktora Kościoła na temat przepowiadania słowa Bożego. We wstępie do polskiego przekładu *Enarrationes* E. Stanuła pisał: „Objaśnienia należy traktować jako «Sumę» teologiczną czasów patrystycznych oraz jako pewnego rodzaju skrót myśli św. Augustyna”². Wydaje się, że rzeczą zasadną jest przedstawienie kilku zasadniczych informacji związanych z analizowanym dziełem św. Augustyna. Na *Enarrationes in Psalmos* składają się komentarze lub kazania mające za główny cel objaśnienie Księgi Psalmów. Objasnienia Psalmów 1-32 zostały napisane (*enarrationes dictatae*) przez Doktora Kościoła w 392 r. i mają zasadniczo charakter komentarza. Objasnienia zaś pozostałych Psalmów zostały w zdecydowanej większości wygłoszone w formie kazań (*sermones*) w Hipponie, Kartaginie bądź Tagaście w latach 392-418. *Enarrationes in Psalmos* odzwierciedlają obraz życia Kościoła w Afryce północnej, na który szczególnie rys kładzie zagrożenie płynące ze schizmy donatystycznej. Biskup *Hippo Regius* broni wiary chrześcijańskiej również przed herezjami arianizmu i pelagianizmu, co bez wątpienia ma wpływ zarówno na treść, jak i na styl jego przepowiadania. Analizowane dzieło z racji swego pastoralnego

² E. S t a n u l a, *Od Redakcji*, w: Św. A u g u s t y n, *Objaśnienia Psalmów*, oprac. E. Stanuła, tłum. i wstęp J. Sulowski, (PSP 37), Warszawa 1986, s. 3.

charakteru nie stanowi systematycznego wykładu na podjęte zagadnienie. Jednak liczne jego fragmenty pozwalają na ukazanie zasadniczych rysów augustyńskiej koncepcji przepowiadania słowa Bożego. Pewne partie niniejszej rozprawy mogą stwarzać wrażenie powtórzeń. Jest to jednak nieuniknione, biorąc pod uwagę tematykę opracowywanego materiału, jak też formę przekazu św. Augustyna, który często nawiązując do wcześniej przedstawianych treści, podkreśla ich różnorodny aspekt.

Zastosowana w pracy metoda wynika z charakteru analizowanego dzieła. Na podstawie przyjętej bazy źródłowej została dokonana synteza całokształtu poruszanej przez św. Augustyna problematyki. Pierwszy etap tak obranej metody stanowiła kwerenda wypowiedzi autora *Enarrationes in Psalmos*, dotyczących w szerokim zakresie zagadnienia przepowiadania słowa Bożego. Zebrany w ten sposób materiał został poddany analizie. W związku z tym należało postawić pytania badawcze: Jak wygląda sylwetka przepowiadającego? Do jakich określeń słownych i obrazowych odwołuje się autor *Enarrationes*? W jaki sposób widzi formację przepowiadającego? Co mówi na temat źródeł i treści przepowiadania? Jaki cel ma, według niego, przepowiadanie słowa Bożego? Czy prezentuje jakieś określone formy przepowiadania? Jakie ewentualnie zagrożenia wiążące się z głoszeniem słowa Bożego dostrzega św. Augustyn? Ostatnim etapem było systematyczne przedstawienie nauki biskupa Hippony na wskazany temat.

Na podstawie zawartości merytorycznej materiał badawczy został pogrupowany w pięciu rozdziałach. Dwa pierwsze dotyczą zasadniczo osoby przepowiadającego słowo Boże. W pierwszym rozdziale została omówiona sylwetka przepowiadającego. Na treść trzech paragrafów złożyły się kolejno: przedstawienia obrazowe, przedstawienia personalne oraz określenia słowne. W pierwszym paragrafie zostały ukazane przedstawienia obrazowe. Zauważono, że św. Augustyn dokonując duchowej interpretacji ukazanych w Księdze Psalmów symboli, stwierdza, że niektóre z nich wskazują osobę przepowiadającego słowo Boże. Poprzez wielość obrazów biskup Hippony podkreśla różne przymioty głosiciela bądź aspekty jego misji. W celu przejrzystości wykładu i jego systematyki przedstawienia obrazowe zostały zestawione w następujące grupy: żywioły (*montes, nubes, coeli, ventus, abyssus, flumina, ignis*), świat zwierząt (*arietes, boves, canes Dei, pelicanus, nycticorax, passer*) oraz pozostałe przedstawienia obrazowe (*pedes Domini, ossa, sagitta, organum Dei*). W drugim paragrafie skupiono się na personalnych przedstawieniach osoby głosiciela słowa Bożego, które są obecne w *Enarrationes in Psalmos*. Zauważono, że Doktor Kościoła ukazuje następujące: *custos, pastor, doctor, seminator, medicus, operarius Agricolae, structor, extirpator silvae daemonum, debitor*. W ostatnim paragrafie została dokonana analiza słownych określeń osoby głoszącego słowo Boże. W *Enarrationes in Psalmos* są to następujące: *praedicator verbi, annuntiator, servus Dei, servus fidelium, minister verbi, legatus Dei, scrutator verbi Dei, tractator, certus dispensator, defensor unitatis, princeps*.

W drugim rozdziale została przedstawiona augustyńska koncepcja formacji przepowiadającego. Została ona ujęta w trzech aspektach: Bóg jako pierwszy formator, autoformacja, wspólnota kościelna formatorem. Na początku stwierdzono, że w analizowanym dziele św. Augustyn nie wypowiada się na temat przygotowania poprzedzającego podjęcie funkcji głoszenia słowa Bożego. Stąd dla ogólnej informacji

problematykę tę omówiono krótko na podstawie innych pism Augustyna oraz poświęconych temu zagadnieniu opracowaniach. Po pierwsze zauważono, że Augustyn podkreśla permanentny charakter formacji, w której można dostrzec trzy wymiary. Głównym formatorem przepowiadającego słowo Boże jest Bóg w Trójcy Jedyny. W ujęciu Augustyna widoczna jest w tym względzie pewnego rodzaju apropriacja. Bóg Ojciec jest rozkazodawcą głoszenia, Syn Boży posyła i przemawia przez głoszącego, natomiast Duch Święty oświeca go oraz inspiruje. Dzięki światłu Ducha Świętego przepowiadający ma świadomość, że jest nie tylko głosicielem, ale jednocześnie pierwszym słuchaczem słowa Bożego. Wyeksponowana została w tym aspekcie rola Bożej łaski, zwłaszcza w momencie przepowiadania. Po drugie stwierdzono, że św. Augustyn podkreśla znaczenie autoformacji głosiciela słowa Bożego. Przejawia się ona w dawaniu świadectwa poprzez nieustanną walkę z grzechem i dążenie do świętości. Biskup Hippony podkreśla znaczenie cnót, które winny kształtować głosiciela słowa Bożego. Wśród nich wymienia i charakteryzuje: radość, pokorę, miłość pasterską, męstwo, cierpliwość i wytrwałość. Po trzecie zauważono, że – w koncepcji Augustyna – elementem formującym głosiciela jest wspólnota wiernych. Przejawem tego jest już modlitwa w intencji przepowiadającego. Bodźcem do gorliwego wypełniania posługi słowa jest chęć słuchania kazań ze strony audytorium oraz widoczny ich efekt w postaci realizowania usłyszanych treści w życiu wiernych. Stwierdzono również, że – według św. Augustyna – różnorodność słuchaczy jest czynnikiem formującym głoszącego słowo Boże. Zmusza go bowiem, aby dostosował formę przekazu stosownie do możliwości percepcyjnych słuchaczy.

Kolejne rozdziały rozprawy koncentrują się już nad problematyką przepowiadania słowa Bożego. Tematyka trzeciego rozdziału została skoncentrowana wokół źródeł i treści przepowiadania. Zauważono, że choć zasadniczym źródłem, na którym św. Augustyn opiera swe nauczanie, jest Księga Psalmów, to nie brakuje w nich odniesień także do innych ksiąg Starego Testamentu, zwłaszcza do Pięcioksięgu oraz nauczania proroków, szczególnie Izajasza. Źródłem przepowiadania są dla św. Augustyna również oczywiście pisma Nowego Testamentu. Dopiero bowiem w ich świetle staje się zrozumiała treść Starego Testamentu, w tym Księgi Psalmów. Biskup Hippony często zestawia i wyjaśnia je w świetle Ewangelii i nauczania apostołów, szczególnie św. Pawła. W konkluzji stwierdzono, że całe spisane objawienie Boże jest według Augustyna źródłem przepowiadania w Kościele. Treść objawienia Bożego stanowi równocześnie treść przepowiadania. W świetle lektury *Enarrationes in Psalmos* należało poddać analizie następujące zagadnienia: miłość, miłosierdzie, prawda, sprawiedliwość i sąd Boży, potęga Boga, chwała Boża, Imię Chrystusa, przykazania Boże, obietnice Boże, tajemnice Boże, zasady wiary, życie wieczne, pokój i pojednanie, pamięć Boga o ludziach.

W czwartym rozdziale zostały ukazane cele i formy przepowiadania według *Enarrationes in Psalmos*. Głównym celem misji głoszenia słowa Bożego, zdaniem biskupa Hippony, jest prowadzenie wiernych do zbawienia. W ten cel wieczny wpisują się cele doczesne, wśród których biskup Hippony akcentuje duchową korzyść słuchaczy, budowanie Kościoła, nawrócenie i umacnianie wiary, miłość oraz obronę wiernych przed działaniem szatana. W kwestii form i stylu przepowiadania zauważono, że w *Enarrationes in Psalmos* można dostrzec realizowane w praktyce trzy

postulaty, które św. Augustyn, w nawiązaniu do Cycerona, wyłożył w swej późniejszej teorii wymowy kościelnej zawartej w *De doctrina christiana*, gdzie zaznaczył, że forma przepowiadania ma być zrozumiała dla słuchacza, miła w odbiorze oraz pobudzać go do działania. Z tekstu *Enarrationes in Psalmos* zostały wydobyte te fragmenty, które potwierdzają słuszność tak przyjętego założenia. Zwrócono uwagę, że w koncepcji biskupa Hippony poprzez formę przepowiadania kaznodzieja winien oddziaływać na intelektualne, emocjonalne oraz wolitywne władze słuchaczy.

Ostatni rozdział niniejszej pracy został poświęcony problematyce zagrożeń w przepowiadaniu słowa Bożego. Zauważono, że św. Augustyn szczególnie akcentuje niebezpieczeństwo wynikające z działalności schizmatyków i heretyków, którzy niszczą pokój i jedność w Kościele. Zdaniem Doktora Kościoła jest to podstawowe zagrożenie także w obszarze przepowiadania słowa Bożego.

Wśród innych zagrożeń biskup Hippony dostrzega problem kaznodziei-najemników. Brak harmonii między głoszonym słowem a stylem życia, zdaniem Augustyna, stanowi przede wszystkim zagrożenie dla samego kaznodziei. Wiąże się to bowiem z jego odpowiedzialnością przed Bogiem na sądzie ostatecznym. Doktor Kościoła dostrzega również niebezpieczeństwo w przemilczaniu przez głosicieli istotnych spraw orędzia Bożego, które wynika najczęściej z lęku przed konsekwencjami odważnego mówienia prawdy i bycia ewangelicznym znakiem sprzeciwu. Biskup Hippony zwraca również uwagę na szereg postaw i wad, które w znacznej mierze utrudniają gorliwe spełnianie misji przepowiadania słowa Bożego. Wśród nich szczególny nacisk kładzie na problem pychy u głoszącego. Ona zdaniem autora *Enarrationes* sprawia, że w centrum przepowiadania może znaleźć się osoba głoszącego i jego nieuporządkowane ambicje, natomiast Bóg i Jego orędzie są przesunięte na dalszy plan. Augustyn wymienia również inne pokusy, które mogą utrudniać właściwe wykonywanie posługi słowa. Zalicza do nich pragnienie ludzkich pochwał i zaszczytów, lenistwo w służbie Bożej, pokusę udawania, uleganie wygodom doczesnym oraz troskę o rzeczy światowe, która zagłusza duchową sferę człowieka.

Znajomość klasycznej retoryki i adaptacja jej zasad przez autora do przekazywania treści chrześcijańskich przyczyniły się do powstania podręcznika wymowy kościelnej w postaci czwartej księgi *De doctrina christiana*, co wydaje się niezwykle cenne. Dzieło to, o czym wspomniałem już we wstępie, było przedmiotem szeregu opracowań podejmujących tę dziedzinę twórczości św. Augustyna. Jednak równie wartościowe wydaje się to, czym zaowocowała długoletnia praktyka kaznodziejska biskupa Hippony, a jej przykładem są m.in. *Enarrationes in Psalmos*. Można wysunąć wniosek, że w sytuacji św. Augustyna praktyka przepowiadania słowa Bożego zaowocowała gruntowną teorią, której treści mają charakter ponadczasowy.

Treść pracy

I. Sylwetka przepowiadającego Słowo Boże. 1. Przedstawienia obrazowe, 1.1. Obrazy wzięte z przyrody, 1.1.1. Żywioty, A. *Montes*, B. *Nubes*, C. *Coeli*, D. *Ventus*, E. *Abyssus*, F. *Flumina*, G. *Ignis*, 1.1.2. Świat zwierząt, A. *Arietes et boves*, B. *Canes Dei*, C. *Pelicanus, nycticorax, passer*, 1.2. Inne przedstawienia obrazowe, 1.2.1. *Pedes Domini*, 1.2.2. *Ossa*, 1.2.3. *Sagitta*, 1.2.4. *Organum Dei*, 2. Przedstawienia personalne, 2.1. *Custos, pastor, doctor*, 2.2. *Seminator*, 2.3. *Medicus*, 2.4. *Opera-*

rius Agricolae, 2.5. *Structor*, 2.6. *Exstirpator silvae daemonum*, 2.7. *Debitor*, 3. Określenia słowne, 3.1. *Praedicator verbi*, 3.2. *Annuntiator*, 3.3. *Servus Die*, 3.4. *Servus fidelium*, 3.5. *Minister verbi*, 3.6. *Scrutator verbi Die*, 3.7. *Legatus Die*, 3.8. *Certus dispensator*, 3.9. *Defensor unitatis*, 3.10. *Princeps*. **II. Formacja przepowiadającego Słowa Bożego.** 1. Bóg pierwszym formatorem przepowiadającego, 1.1. Bóg Ojciec rozkazodawcą głoszenia, 1.2. Jezus Chrystus posyła i przemawia przez głosiciela, 1.3. Duch Święty inspiruje i daje światło, 1.4. Głosiciel pierwszym słuchaczem słowa Bożego, 1.5. Rola łaski Bożej, 2. Autoformacja przepowiadającego, 2.1. Dążenie do świętości, 2.2. Świadectwo życia, 2.3. Radość, 2.4. Pokora, 2.5. Miłość pasterska, 2.6. Męstwo, 2.7. Cierpliwość i wytrwałość, 3. Wspólnota formatorem przepowiadającego, 3.1. Modlitwa, 3.2. Pragnienie słuchania słowa Bożego, 3.3. Różnorodność słuchaczy. **III. Źródła i treść przepowiadania.** 1. Źródła przepowiadania, 1.1. Słowo Boże (*verbum Dei*), Pisma Boże (*Scripturae*), 1.2. Prawo, Prorocy, Psalmi, 1.3. Ewangelia, 1.4. Nauka apostołów, 2. Treść przepowiadania, 2.1. Miłość, 2.2. Miłosierdzie, 2.2.1. Miłosierdzie i prawda, 2.2.2. Miłosierdzie i sprawiedliwość, 2.2.3. Miłosierdzie i potęga, 2.3. Prawda, 2.4. Sprawiedliwość i sąd, 2.5. Potęga Boga, 2.6. Chwała Boża, 2.7. Imię Chrystusa, 2.8. Przykazania Boże, 2.9. Obietnice Boże, 2.10. Tajemnice Boże, 2.11. Zasady wiary, 2.12. Życie wieczne, 2.13. Pokój i pojednanie, 2.14. Pamięć Boga o ludziach. **IV. Cele i formy przepowiadania Słowa Bożego.** 1. Cele przepowiadania, 1.1. Zbawienie wiernych, 1.2. Duchowa korzyść wiernych, 1.3. Budowanie Kościoła, 1.4. Nawrócenie i umacnianie wiary, 1.5. Miłość, 1.6. Obrona przed pokusami diabła, 2. Formy przepowiadania, 2.1. *Ut doceat* – forma zrozumiała dla słuchacza, 2.2. *Ut delectet* – forma zatrzymująca uwagę słuchacza, 2.3. *Ut flectat/moveat* – forma pobudzająca słuchacza do działania. **V. Zagrożenia w przepowiadaniu Słowa Bożego.** 1. Zagrożenia zewnętrzne, 1.1. Heretycy i schizmatycy - fałszywi głosiciele, 2. Zagrożenia wewnętrzne, 2.1. Kaznodzieje-najemnicy, 2.2. Przemilczanie, 2.3. Pycha, 2.4. Inne zagrożenia.

Ks. Marian Strankowski
AWSD w Białymstoku
PWT w Warszawie

Arkadiusz S m a g a c z OCD, *Karmelici bosy w Lublinie w latach 1610-1864*. Promotor: ks. prof. dr hab. Stanisław Wilk. Recenzenci: bp prof. dr hab. Jan Kopiec (Uniwersytet Opolski), dr hab. Roland Prejs OFMCap, prof. KUL.

Prezentowana praca doktorska zrodziła się z potrzeby wypełnienia przynajmniej jednej z luk w karmelitańskiej wciąż ubogiej historiografii. Przedmiotem rozprawy jest wspólnota zakonna karmelitów bosych działająca w mieście Lublinie w okresie od roku 1610 do roku 1864. Sam Zakon Karmelitów Bosych (pełna nazwa: Ordo